

WPROWADZENIE

Teksty zamieszczone w niniejszym tomie – w pewnym sensie z jednym, niezwykle symptomatycznym wyjątkiem: Piotra Odmieńca Własta, znanego jako Maria Komornicka, której upowieściowionym/udramatyzowanym biografiom poświęcone zostało studium Gabrieli Matuszek – łączy wspólny temat i perspektywa. Są to badania nad tekstami kultury, w których doświadczenie kobiecości przedstawione zostało z kobiecego punktu widzenia. Postulat mówienia o losie kobiet kobiecym głosem, dobitnie wyrażony już we *Własnym pokoju* Virginii Woolf, realizuje się jednak na wiele sposobów, ponieważ poddane refleksji zapisy kobiecego doświadczenia są bardzo różnorodne – mają charakter narracyjny lub liryczny, przynależą do fikcji lub do literatury dokumentu osobistego, przyjmują formę filmu albo spektaklu teatralnego; kobiety wypowiadają się na temat kobiecego losu w tekstach krytycznych i filozoficznych, w publicystyce i w traktatach pedagogicznych, a nawet w przewodnikach turystycznych, *pars pro toto* reprezentujących w niniejszej monografii modele kobiecości w popkulturze.

Podobnie jak w innych badaniach poddających refleksji kulturę ujmowaną w specyficznie kobiecej perspektywie, także i w naszym tomie powracają charakterystyczne tropy, o których wiele już pisano: autobiograficzność i intertekstualność. Ważne miejsce zajmuje zwłaszcza refleksja nad kobiecą autobiografią, obecną w badanym materiale na różne sposoby – jako bezpośredni zapis doświadczenia osobistego, tworzywo fikcji powieściowej, obszar lirycznej ekspresji. W najbardziej bezpośredni sposób dotykają kobiecej autobiografii szkice poświęcone pamiętnikom Reginy Salomei Pilsztynowej oraz okupacyjnym wspomnieniom Elite Olshtain, ale nierozzerwalny spłot twórczości i doświadczenia egzystencjalnego interesuje także autorki studiów nad poezją, w której „ja” liryczne otwarcie manifestuje swoją płciowość (szkice o twórczości Urugwajki Cristiny Peri Rossi, piszących w językach hindi i urdu poetek z Indii i Pakistanu czy pochodzącej z Chin Zheng Xiaoqiong, poetki-robotnicy z zagłębia przemysłowego Deltę Rzeki Perłowej). Otwarta pozostaje kwestia kobiecości podmiotu dramatycznego międzywojennych utworów Marii i Magdaleny z Kossaków,

którym poświęcone zostało studium Joanny Warońskiej. O autobiograficznym charakterze kobiecej twórczości literackiej pisze także Monika Skrzyszewska w artykule o chorwackiej feministce Vedranie Rudan, Jan Zdunik, zainteresowany powieścią *Narcyza* Zofii Nałkowskiej, i Martyna Kowalska, w której szkicu o życiu i pisarstwie Marii Arbatowej pojawia się bardzo interesująca z punktu widzenia studiów kobiecych kategoria autoetnografii, charakterystyczna dla nowego paradygmatu badań socjologicznych, uwzględniających w reprezentacji zjawisk zbiorowych osobiste odniesienie pojedynczych uczestników życia społecznego.

Komplementarna strategia literatury kobiecej to intertekstualność, uważana za narzędzie dokonywanej w tekstach orientacji feministycznej krytyki kultury i za najważniejszy przejaw dekonstruktywistycznego charakteru tej twórczości, wyrażającej się w renarracjach i reinterpretacjach tradycyjnych fabuł i mitów. Tendencję tę reprezentuje w niniejszym tomie przede wszystkim twórczość Olgi Tokarczuk, której proza stała się tematem dwóch korespondujących ze sobą szkiców: Anny Chudzińskiej-Parkosadze, poszukującej obrazów kobiecości w powieści *Prawiek i inne czasy*, oraz Miłosza Kłobukowskiego, badającego renarracje mityczne *Anny Inn w grobowcach świata*. Feministyczne prze-pisywanie patriarchalnych opowieści, reinterpretowanie mitologicznych i baśniowych figur kobiecości powraca jako ważny wątek w wielu innych studiach, zwłaszcza w artykule poświęconym kobiecej reinterpretacji baśni o Śpiącej Królewnie czy w analizie serii filmowej *Matrix*. Z oryginalną w formie, fascynującą strategią dyskusji z tradycją dramatu konfrontuje nas natomiast studium Agaty Chałupnik, poświęcone feministycznej interpretacji antyfeministycznej komedii *Ciotunia* Aleksandra Fredry w teatrze Weroniki Szczawińskiej.

Niemal jednocześnie z bezwzględną dla nieurodziny starych panien kamedią Fredry powstały wykłady Klementyny Hoffmanowej adresowane do słuchaczek Instytutu Guwernantek, wydane dekadę później pod tytułem *O moralności dla kobiet*. Literatura kobieca (w spopularyzowanym dziś znaczeniu tego pojęcia) jeszcze wówczas nie istniała; Ewa Kraskowska datuje narodziny tej konwencji na okres *belle époque*¹, interesująco przedstawiają się zatem przemiany literatury tworzonej piórem niewieściem w okresie wcześniejszym, zwłaszcza w kluczowym dla ukształtowania się ruchu emancypacyjnego wieku XIX. Znacząca wydaje się w tym kontekście toczona w Europie dyskusja o „charakterze kobiet”, przedstawiona w niniejszym tomie w studium Małgorzaty Karpińskiej, która opowiada o dziejach koncepcji charakteru płciowego i przybliży stanowisko zajęte w tej sprawie, we wspomnianych wyżej wykładach, przez Klementynę Hoffmanową z Tańskich. Komplementarne studium Darii Chudoby pozwala natomiast prześledzić koncepcję kobiecych powinności, przedstawioną w debiutanckim traktacie dydaktycznym *Pamiętka po dobrej matce* tej samej autorki. Obraz przemian

¹ E. Kraskowska, *O tak zwanej „kobiecości” jako konwencji literackiej*, [w:] *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*, red. G. Borkowska, L. Sikorska, Warszawa 2000, s. 204.

mentalności, postępujących w kolejnych dziesięcioleciach XIX w. stopniowych modernizacji wzorców kobiecości w środowisku religijnych Żydówek zamieszkujących różne obszary Europy Środkowej ukazuje natomiast artykuł Agaty Rybińskiej *Kapłanki domowego ogniska*.

Niezwykle istotny dla całościowej koncepcji tomu jest jego międzynarodowy charakter. Udział w jego tworzeniu wzięły badaczki pochodzące z różnych krajów i regionów świata, zainteresowane sytuacją twórczości kobiecej w swoich rodzimych kulturach, a także przedstawicielki polskiej i europejskiej nauki, prowadzące badania nad pisarstwem kobiet z innych kontynentów. W skład tomu weszły artykuły poświęcone literaturze różnych narodów Europy, z rysującym się jako swoista wspólnota kobiecego doświadczenia kręgiem kultury dawnych państw bloku komunistycznego, w których dyskryminacja kobiet łączy się trwale z innymi problemami społecznymi (artykuły Anny Michalak, Beaty Rynkiewicz i Alicji Fidowicz, dotyczące współczesnej kultury polskiej, studium Martyny Kowalskiej poświęcone doświadczeniu kobiecości w sowieckiej i postsowieckiej Rosji, opowieść Moniki Skrzyszewskiej o sytuacji kobiety w krajach bałkańskich) a także – wykazujący symptomatyczne podobieństwa kobiecego losu w (post)komunistycznych społeczeństwach środkowoeuropejskich i w powojennych Włoszech – szkic Beatrice Colliny o serii powieściowej *Genialna przyjaciółka* Eleny Ferrante.

W tomie znalazły się artykuły na temat literatury pochodzącej z innych kontynentów, zarówno bliskich kulturowo Europie (przykład literatury iberoamerykańskiej), jak i znacznie bardziej odległych. Są to nowatorskie i cenne szkice poświęcone pisarstwu kobiet z Afryki (Izabela Romańczuk o literaturze Tanzanii) i Azji (Kamila Junik-Łuniewska o poetkach z Indii i Pakistanu, Justyna Jaguścik o poezji chińskiej). Co więcej, studiom tym towarzyszą często dokonywane przez badaczki pionierskie tłumaczenia fragmentów cytowanych w artykułach tekstów literackich, które nie były dotąd dostępne czytelnikom w spolszczeniu.

Na osobną uwagę zasługuje tekst Hali Kamal poświęcony arabskiej krytyce feministycznej. Polskie i europejskie wyobrażenia na temat kobiet żyjących w islamskim kręgu kulturowym są wciąż pełne uproszczeń i stereotypizacji, mimo ukazywania się w ostatnich latach i w Polsce (choć nadal nielicznych) publikacji prezentujących stan badań nad tym zagadnieniem². Zawarte w niniejszym tomie studium *Towards Arab Feminist Literary Criticism: Western Frameworks and Arab Paradigms* jest kolejnym krokiem w kierunku zrozumienia różnorodnych form arabskiego feminizmu. Jest to również wypowiedź, która formułuje wprost pytanie powracające we wszystkich zawartych w niniejszym zbiorze artykułach poświęconych problematyce kobiecej poza zachodnim kręgiem kulturowym:

² Zob. M. Widy-Bahiesse, *Równouprawnienie w myśli zachodnich intelektualistek muzułmańskich*, „Przegląd Kulturoznawczy” 2016, nr 4 (30), s. 453.

czy i w jakim stopniu afrykańskie i azjatyckie odmiany feminizmu są wyrazem globalnego przepływu idei emancypacyjnych wywodzących się z Europy? Czy feminizm wyrasta samorodnie na gruncie innych kultur jako wyraz heroicznego wysiłku kobiet dążących do zapisania specyficznego kobiecego doświadczenia w ramach dominującej kultury patriarchalnej? Ten obszar refleksji, w którym studia kobiece spotykają się z perspektywą transkulturową i postkolonialną, uważam za bardzo wartościowy aspekt niniejszej książki.

Joanna Frużyńska